

PETR KABEŠ: PĚŠÍ VĚC A JINÉ PŘEDPOKOJE

(1998)

Básnický soubor tvorby z let 1979–1998, která ve své většině nebyla dosud publikována, tvoří zároveň první svazek sebraného díla Petra Kabeše (1941–2005). První oddíl obsahuje konečnou verzi dříve již dvakrát vydané sbírky *Pěší věc*, další části souboru – *Předpokoje* a *Soukromí trojzubce* – obsahují převážně verše starší a dosud nepublikované. Tímto edičním počinem se autor dobírá nejen definitivního znění svých textů, ke kterým se mnohokrát vracel a jež nově a nově přepracovával, ale ukazuje čtenáři ucelenější vzhled do svérázného labyrintu díla a poodkrývá osobité rysy svého básnického vývoje k vlastnímu nezaměnitel-

nému světu. Jsou zde přízračné existenciální krajiny (*Mrtvá sezóna*, 1968), „pusté země“, v nichž se odehrávají fragmentární děje a podivné rituály, jejichž smyslu nelze zcela porozumět, opakují se situace trýznivé, děsivé i snově groteskní. Kabešovy básně jsou mnohdy záměrně budovány z „panelů“ cizích i vlastních textů a do hermetického labyrintu jeho básnického světa tak vstupují zlomky rozmanitých citátů a vytvářejí polyfonní pozadí pro niternou výpověď (*Odklad krajiny*, 1970; náklad zničen). Jestliže je pro jeho samizdatové sbírky ze sedmdesátých let příznačné užití kontrapunktické koláže vlastních veršů s literárními citacemi a směsice mytických rituálů, křesťanské symboliky i žurnalistických frází (např. *Obyvatelná těla*, 1976), pak do jeho dalších knih zvýšenou měrou vstupuje banalita, všednodennost a dokumentárnost reality v často ironickém či tragikomickém duchu (*Těžítka*, 1994).

Titul knihy *Pěší věc a jiné předpokoje* odkazuje podle doslovu Václava Bělohradského ke slovu Jeana-Paula Sartra, který měl při své návštěvě Prahy v šedesátých letech říci: „*dobu je třeba obohatit o existenciální hledisko, o pěší věc našeho těla...*“ (102) Spojení „*pěší věc*“ tedy pojmenovává onen všudypřítomný existenciální aspekt Kabešovy poezie. Druhá část názvu přináší motiv provizorního pobývání v jakési neustálé vzdálenosti od tušeného středu skutečnosti: „*věčné předpokoje/ obnovená neochoť/ opouštěti je.*“ (95)

Kabešova poezie se soustřeďuje již od konce šedesátých let na několik utkvělých témat – téma básnického slova a mezilidské komunikace, vztah osobního a dějinného, přírodního a lidského, téma času jako plynutí i ulpívání a konečně téma morálního

apelu. V první části (*Pěší věc*) vystupuje nejzřetelněji téma času (i incipitní tituly básní odkazují k tomuto základnímu tématu přímo – *Zjednodušený čas*, *Roztržitý čas*, nebo v obrazech odkazujících k plynutí i setrvání – *Utkvělý prostor po odvádém větru*, *Mžít přestávalo*, *Na hladině kruhy* atd.). Většina básní variuje výchozí motiv času jako existence v pohybu (plynutí, děj, proměna) a jeho opaku, existence v trvání (statičnost okamžiku, utkvělost chvíle, relikty času). Přes předmětnost básnického slovníku (množství jmenných tvarů slovesných, substantiv často v genitivních vazbách, adjektiv a pasivních tvarů) je to pečlivě uvážená a gradační práce s dějovým slovesem, které rozhybává báseň a často poskytuje i interpretační klíč. Úspornost, strohost a předmětnost výpovědi je zvýrazněna ještě kusým volným veršem, který se obvykle skládá pouze z několika slov, často roztíná větu a občas rozdělovníkem i slovo (práce s přesahy a významotvorný nesoulad mezi větinou a veršovou stavbou patří k podstatným rysům básnickovy poetiky).

Dalším motivickým okruhem, který tvoří samostatné téma, je slovo, poezie a její vztah k lidské existenci. Velmi často jde u Kabeše o otázky poetiky, která je vždy propojena s problémy básnické noetiky i axiologie. Toto téma se objevuje v motivech slova a morfologických součástí slov – slabik, písmen, mezer mezi slovy, přesahů („*slabika rouhá se slovu/ slovo však slabiku věští*“; „*semenná slabika*“; „*absence litery*“; „*tmel mezer mezi slovy*“; „*teprve přesahy vymezují celistvost*“). Verše prostupuje vědomí, že poezie je „*utkvělý prostor po odvádém větru*“ (12), že z nevypočítatelného, kypivého žití, ze vši té hudby života zbude jen písemný záznam: „*Ale je to mnohem horší./ Byl jsi tónem, a stal ses notou na papíře.*“ (12) Motivy jazyka, řeči, hudby a poezie, konfrontovány jednak s lidskými dějinami, jednak s přírodními ději a existenciální situací, se stávají metaforami času, stávají se jeho znaky – semiotickými jednotkami v mluvě světa: „*rozmlouvá s horou, čas/ od času/ vede k ní svoji řeč./ a horu slyší odpovídat./ [...] A tak se dějí slova,/ kde slova jsou, když šumy dnů/ do holého vrchu ženou/ zlato a krev, smíšené.*“ (13) Základní tematické okruhy Kabešovy poezie se vzájemně propojují, proplétají a kontrapunkticky doplňují, tvoříce tak drúzy slovních spojení, v nichž jsou na velmi malé ploše většinou genitivních metafor zvrstveny významy. Příroda, dějiny i lidská existence, vkloubeny do sebe, míří k zneklidňující symbolické šifře, v níž je vše lidské pouhým reliktem času: „*Příroda dějin, obzíráná/ za vegetačního klidu./ Stroncium v kostech Hölderlina.*“ (16) Přírodní děje, dějiny i sama jedinečná lidská existence se tak stávají tajemnými a enigmatickými znaky na mapě času.

Charakteristickými rysy Kabešovy poetiky jsou eliptičnost, věcnost až civilnost, ale přitom i symboličnost výpovědi. Básně nabývají podob jakýchsi podivných rituálů, útržků dějů, které je nám nezbytně třeba prožívat a hrát podle notové osnovy, jež je nám předem archetypálně dána, ale jejímuž smyslu ne zcela rozumíme. Některé básně působí ve své imperativnosti přímo jako návody k těmto existenciálním rituálům: „*Sáhni do té siré, do sirénní ploutve/ mezi preparáty ve vitrinách muzea/ na*

*suchu souše ať zazní/ prastará modlitba ryb/ obnov to/ obnov ten nářek i hravý sbor/
žalm za tu ódu/ óda na ten žalm.“ (15)*

Ve sbírce *Předpokoje* ještě zřetelněji vystupuje další rys Kabešovy poetiky, práce s citáty, s fragmenty cizích textů, které jsou buď vkládány do textu vlastního a vytvářejí v něm jakési významové intarzie, nebo jsou skládány podle předem daného klíče. Zde se autor dotýká tvárného experimentu a často připomíná i svou inspiraci výtvarnou (koláže, muchláže apod.). Některé básně jsou složeny z neúplných citátů (např. z Dantova *Pekla*, básně Ezry Pounda či akkadských mýtů), které nutí čtenáře doplnit tento vědomě děravý text. I zde básník pracuje s přesahy dobového s nadčasovým, záběr autentické reality se ustavičně proměňuje na zprávu o stavu světa, o dějinách, o naší neschopnosti vymknout se času. Konkrétní obraz se drobným posunem sémantickým a eliptičností výpovědi mění v reflexivní poselství, pohyb obrazu ustrne v gnómičtém poselství: „*Světa zůstávala ve slámě stáji/ loukotě kol alejí jen noční/ sousoší chvil nás hostí pojídá/ cesta nás hostí pojídá/ [...] Kdo stane se snem tadý/ pokud by jinde nebyl bděním.“ (61)*

Závěrečná sbírka *Soukromí trojzubce* akcentuje především etický aspekt autorovy poezie. Řada básní se vrací k době politické a společenské nesvobody a je hořkým odsudkem morální devastace české společnosti: „*Čtyřicet let s nástkem z vykáce-
ného/ višňového sadu,/ na sebezáchovný akt nutnosti v dobách nesvobody/ nejspíše
znělo tvoje ‚příliš brzy‘, [...] Jak krutou odměnou/ mimikrům neúčasti, jež zakrývala/
hrůzu z omylu, děs z vybočení,/ musel být cejch konfidenta.“ (85)* V této sbírce vedle civilního rozměru výpovědi (některé básně jsou složeny z momentek či popisů zcela všední reality: „*Nad ohbím Labe pták/ plát oblačnosti stříhá,/ dokonáno jest./ Do
kvádrů pro pivovar/ na Chrudimce vysekali led.“ (97)* sílí polemický tón a představa, že „*Dějina není propadliště,/ podstročnik astronoma dán –/ převedeš v daktyl nebo
jamb/ gravitační ping-pong oběžnic?“ (91).*

Pro generační skupinu, k níž Kabeš patří (spolu s Antonínem Brouskem, Pavlem Šrutem, Ivanem Wernischem, Jiřím Grušou, Andrejem Stankovičem aj.), bylo již závěrem šedesátých let podstatným tématem slovo a ztížená možnost komunikace. V situaci publikačního zákazu přestává být toto téma exkluzivním básnickým motivem, ale stává se reálným faktem, nabývá zásadní závažnosti a je bolestně žito. Všichni významní autoři této generace po svém intenzivně reflektují bezčasí a dobový morální marasmus a nabízejí různé cesty z této situace – od univerzálních nadčasových výpovědí po časově aktuální konfrontace. Vyhraněným polem nadčasové existenciální reflexe je právě krajina Kabešova, budovaná s minimem slov z variací několika tematických okruhů a situací. Autor konstruuje minimalistické významové srostlice, aby postihl vztahy, vnitřní protikladnost i variantnost jevů, strukturu svého pohledu na svět; patří k filozofujícím básníkům směřujícím k věčným otázkám a hodnotovým svárům a vzdalujícím se aktuálním podobám lyrické výpovědi. Generačním antipodem je mu Antonín Brousek, pamfleticky či parodicky pointující své básně

a postihující adresně, ironicky i sebeironicky aktuální podobu jevu; sarkastickým komentářem doby se stává báseň také u Andreje Stankoviče nebo Pavla Šruta. Prorůstání konkrétní věcnosti do struktury textu činí poezii těchto autorů autentickou. Množství básní, které mají charakter parafrází, travestií, perzifláží či aluzivních kontextových her (u Antonína Brouska, Pavla Šruta, Petra Kabeše, Andreje Stankoviče, Rudolfa Matyse) zase svědčí o snaze po historické a kulturní identifikaci a variuje skrytě úhelné téma doby normalizace – téma paměti.

Kabeš ve své generaci patří k básníkům hluboké existenciální reflexe, který navázal na poetiku pozdní Holanovy lyriky (*Na sotnách, Asklépiovi kohouta, Předposlední, Sbohem?*) především tím, jak se zřekl bohaté metaforičnosti a svůj výraz oprostil až k lapidární gnómičnosti s důrazem na základní otázky člověka. Obdobně jako Holan je i Kabeš poeta doctus, který čerpá z řady literárních a intertextových souvislostí. Třebaže řada jeho básní působí velmi autenticky jako deníkový záznam (obdobně jako pozdní Holanova lyrika má kompozičně i tvarově podobu drobných deníkových náčrtů) se snahou zachytit moment trvání v plynutí času a zpřítomnit minulost, je v nich ukryto neobyčejné myšlenkové i tvárné úsilí, tendence k přesnosti i významové zvrstvenosti básnického výrazu. Snaha po definitivě tvaru i myšlenky vede autora k tomu, aby se stále ke svým starším textům vracel, proměňoval jejich kompozici, pozměňoval strukturu jednotlivých básní a stále se tak navracel ke svým básnickým východiskům, ke snaze zachytit svou poezií co nejadekváttněji složitou neopakovatelnost lidského žití.

Ukázka

Řeč řeky přeložená do jiného času.

Slepejš jazyk

měkce klikatí se pod oblázky,

ve skulinách

kresba šupin pohyb zastoupila.

Dotážené mezery.

Tmel mezer mezi slovy.

Narodil jsem se tam

a už tam nejsem, ani místo

neulpí na místě hladu. Nečasem

opracovaná kostra ryby,

leklý sníh.

(34)

Vydání

Pěší věc a jiné předpokojí, Atlantis, Brno 1998; zčásti in *Pěší věc*, Obrys/Kontur – PmD, Mnichov 1987; rozšíř. in *Pěší věc*, Československý spisovatel, Praha 1992.

Ceny

Cena Jaroslava Seiferta, 1995. (Za první a druhou verzi sbírky *Pěší věc*.)

Státní cena za literaturu, 2003.

Reflexe

Básnické dílo Petra Kabeše fascinuje tím, jak nenápadným pohybem rozdvojuje nastolené obrazy, aby se na nás valily jak puklé kry. Náš pohled po nich přeskakuje sem a tam, hledá původní spojitost, hledí znovu scelit ten ještě čerstvý šev. Původní celek se však už rozplývá a mizí. Z textu zůstala nejasná zpráva. Je ji třeba nejen číst, ale také soustředěně pozorovat ten pohyb, který ji znovu přivolává.

Marie Langerová: „Nejde už o těla, jde o detaily“, *Host* 2000, č. 4, s. 10.

Básník ze slovní masy holanovsky sochá tvarově minimalistické básnické skulptury, jejichž dorozumivacím prostředkem není jako u figurativních soch pouze výsledné gesto; výraz, energie sdělení je skrytá již v použitém materiálu (v jazyce) a v jeho opracování.

Petr Běleš: „Pokus o objevnou procházku Pěší věcí a jinými předpokoji“, *Host* 1999, č. 4, s. 7.

„*Přesahy vymezují celistvost*“, píše P. Kabeš v jedné z básní [...]. V tom je trest smyslu knihy. Přesah je v ní důležitým formálním prostředkem. Užívá-li Kabeš na konci verše rozdělovník, který odsunuje část slova do verše následujícího, má to svůj významotvorný smysl: ten tkví v anticipaci významu a jejím potvrzení či zklamání. Octne-li se např. v takové poloze slovo „za – tím“, jde o antiklimax: „ZA“ mohu chápat jako předložku (před – ložku), signující metafyzické očekávání, příslovečný dovětek mne však srazí do provizoria chvíle; podobně u slova PRO – pouští nebo PŘED – poslední. Kabešův verš je úsporný a úporný, strohý, někdy civilní, má však citlivou metaforickou a eufonickou tkáň.

Milan Exner: „Nad básněmi Petra Kabeše“, *Tvar* 1999, č. 11, s. 21.

Je tu řečeno: vše na tomto světě je dáno zprostředkovaně, vše je prostředkováno, nic není původní, vše je osvojeno, i vědomí a paměť, jednoduše, vše je propůjčeno! Shrnují se prožitky zaznamenané v *Pěší věci*: je to poezie nekonečně rozložitého pocitu nejistoty a z něho plynoucí skromnosti v okamžiku, kdy jsme odkázáni na vlastní vědomí. Je to i poezie těžkomyslnosti z toho, že cizí vědomí nezbadatelným způsobem uchopí naši existenci, jež je v podstatě neuchopitelná, a bude s ní libovolně nakládat.

Igor Fic: „Pěší věc a jiné předpokoj“, *Aluze* 1999, č. 1, s. 168.

Básně *Pěší věci* jsou stylizovány jako lapidární záznamy „konfliktní situace“, jejímž impulzem je kontroverzně formulovaná sentence („*musel být šílený ten bůh, kterého jsme stvořili*“; „*svědčit znamená k pravdě se promlouvat*“) či lapidární oxymóron („*příroda dějin*“; „*mluva ryb*“). Tyto situace jsou vizualizovány jako poziční střet jednotlivých detailně nazřených dějů.

Marek Vajchr: „Vymknutá mementa“, *Kritická Příloha Revolver Revue* 2001, č. 19, s. 98.

Slovo Autora

Stane-li se řeč modlou, může se skácet. Ať tedy zůstává Bohem a láskou, touto nemístnou přítomností.

Věřím na různost takovou, že stojí řeči za to, aby se ji sebou pokusila překonat.

Věřím na ctižádost řeči.

„Z průběžných zápisků...“ (připravila Anna Kareninová), *Tvar* 2005, č. 14, s. 8.

Bibliografie ohlasů

KNIŽNĚ: V. Bělohradský in *Pěší věc a jiné předpokojí*, Brno 1998, s. 101–104.

RECENZE: I. Fic, *Aluze* 1999, č. 1; P. Běleš, *Host* 1999, č. 4; J. Rulf, *Reflex* 1999, č. 11; M. Exner, *Tvar* 1999, č. 11; M. Langerová, *Host* 2000, č. 4; M. Vajchr, *Kritická Příloha Revolver Revue* 2001, č. 19.

Vladimír Křivánek